

KERTINĖ PARAŠTĖ

Mažosios Lietuvos „Vasario 16 dienos“ aktas

Nors Mažoji Lietuva septynis šimtmečius buvo vokietinama, bet lietuviškumas joje neišnyko net ir Hitlerio laikais. 1944 metais važiuojant arkliais šoniniais, pamiškių keliais nuo (ties Sudargu) Nemuno sąlyčio su Pilkalnio apskritim ir toliau į vakarus, per devynias apskritis, net iki Elbingio, iš viso apie 270 km kelyje, su senais žmonėmis kaimuose ten visur galima buvo susi. albėti lietuviškai. Tik sovietų kariuomenė, įsiveržusi į tą kraštą, ten likusius autochtonus, daugiausia neabejotinai lietuvių kilmės ir net žodžio — išžudė, išmarino, ištrėmė, vietoj vardžius surusino, kraštą apgyvendino Rusijos žmonėmis.

Keturis šimtus metų Mažojoje Lietuvoje formavosi ir gyvavo lietuvių raštijos ir visos kultūros lobynas, kuris Didžiajai Lietuvai padėjo išlaikyti lietuviybę. Mažoji Lietuva nuo amžių glaudžiai buvo susijusi su visos Lietuvos kultūra, istorija, buvo to paties kraujo.

Mažosios Lietuvos lietuviai niekad nenustojo dėti pastangas susijungti į vieną vienetą su Didžiąja Lietuva. Tokia galimybė atsirado 1918 metais, baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, kada tą karą pralaimėjo Vokietija. Tada, lapkričio mėnesį, susidarė Mažosios Lietuvos „Lietuvių komisija“, kuri 100,000 egzempliorių tiražu lietuvių ir vokiečių kalbomis lapkričio 16 dieną išleido atsišaukimą „Lietuviai, pabuskit“. Tas pats atsišaukimas dar buvo paskelbtas Klaipėdoje ėjusioje *Lietuviška Ceitunga* ir Priekulėje leidžiamame *Konservatyvų draugystės laiške*. Tame atsišaukime Mažosios Lietuvos lietuviai sakė: „... Ten, kur Labguva, Vėluva, Įsirutis, Darkiemis, Geldapė, tai vis yra lietuviški kraštai... Dabar valanda parėjo pasauliui apsaakyti, kad... mes su Didžiąja Lietuva esame vienos motinėls vaikai... Balsuokit... tiksliai už prisiglaudimą prie Didžiosios Lietuvos“. Atsišaukimą pasirašė 20 asmenų.

Tą patią dieną, lapkričio 16, Tilžėje susirinkę 53, daugiausia Birutės draugijos veikėjai, sudarė Mažosios (Prūsų) Lietuvos Tarybą. 1918 m. lapkričio 30 d. toji Taryba paskelbė trumpą, tiesiog tezęs pobūdžio atsišaukimą, akta, kuriame pasakyta: „...Mes lietuviai, čionai Prūsų Lietuvoje gyve-

nantieji... reikalaujame... priglaudimo Mažosios Lietuvos prie Didžiosios Lietuvos...“. Tą akta pasirašė 24 Mažosios Lietuvos veikėjai, su Jonu Vanagaičiu priešakyje. Tą akta Mažosios Lietuvos Taryba rėmė JAV prezidento Woodrow Wilson 1918 m. sausio 8 d. Tautų apsisprendimo teisės deklaracija ir tuo, jog atkuriamą Lietuvos valstybę reikalauja, kad Mažoji Lietuva prisiglaustų prie savo kamieno — Didžiosios Lietuvos.

Kada Vakarų valstybės susirinko į Paryžiaus Taikos konferenciją diktuoti savo valią Pirmajame pasauliniame kare (1914-1918 m.) nugalėtai Vokietijai, Lietuva į Paryžių pasiuntė savo delegaciją, kuri 1919 m. kovo 24 d. raštu kreipėsi į Taikos konferencijos pirmininką Clemenceau (Prancūzijos ministrą pirmininką), prašydama pripažinti Lietuvos nepriklausomybę ir leisti jai dalyvauti konferencijos darbe. Šiame rašte buvo iškeltas ir Mažosios Lietuvos sričių lietuvių klausimas. Tačiau Lietuvos delegacija į konferenciją nebuvo įleista. Ji, apsigyvenusi viename iš Paryžiaus viešbučių, siuntinėjo raštus Taikos konferencijai. Tada Mažosios Lietuvos Tautinė Taryba 1919 m. balandžio 8 d. raštu konferencijos pirmininkui pateikė reikalavimą, kad Rytprūsių lietuviškos sritys — iki Labguvos, Įsručio, Gumbinės, Darkiemio ir Geldapės — būtų prišuktos prie Lietuvos, nes ji jau esanti nepriklausoma valstybė.

Tačiau Vakarų valstybės laikėsi nuomonės, kad Lietuva esanti dar nepribrendusi savarankiškam valstybiniam gyvenimui. Šitokią pažiūrą ypač palaikė Prancūzija, vaidinusi vadovaujantį vaidmenį Antantės koalicijoje. Ji siekė Lietuvos sąskaita sustiprinti Lenkiją, kurios pagalbos ji tikėjosi žygyje prieš Sovietų Rusiją. Buvo planuojama, ypač lenkų pastangomis, atnaujinti Lietuvos-Lenkijos uniiją. Taip pat ir JAV „Intelligence Section“ (JAV Kongreso įstaiga, sudaryta Europos situacijai tirti bei paruošti pasiūlymus Taikos konferencijai) per Lietuvos-Lenkijos uniiją siekė atkurti kiek galima stiprią Lenkijos valstybę.

Taikos konferencijoje svarstant atkuriamos Lenkijos valstybės sienų klausimą, konferencijos „Lenkų reikalų komisijoje“ Len-

PEN kongresas „auksinėje Prahoje“ (2)

ALGIRDAS LANDSBERGIS

Nuo lapkričio 6 iki 12 dienos Praha buvo pasaulio rašytojų sostinė. Į 61-ąjį Tarptautinį PEN kongresą buvo susibūrę beveik 500 autorių, kritikų, redaktorių, kurių didelė dalis atvyko iš Vidurio-Rytų Europos šalių. Todėl Kongrese susikaupė tiek daug ir Lietuvai gyvybiškai aktualių temų.

Pagrindinė kongreso tema buvo „Literatūra ir tolerancija“, iš kurios šakojosi kitos pokomunistinei Europai aktualios temos: literatūra prieš „fašizmą“, bet kokias „ksenofobijos“ formas, „nacionalizmą“. Klausia, kur baigiasi tolerancija ir prasideda abejingumas?

Pirmas žvilgsnis į Prahos aerouosto laukiamąjį. Sveiki pirmieji čekai Čekijoje! Bet kodėl mano kaimynas ant suolo atrodo toks pažįstamas? Pilvuko kalva, raudoni skruostai, riesta nosis, pražystanti purpuriniu pumpuru, palaimintas tinginio miegas. Jis, be abejo, yra išgėręs daug Pilzen alaus ir sušlavęs begalę „knedlikų“. Jei taip jam uždėjus Austro-Vengrijos kareivio kepurę... Taip tai šaunusis kareivis Sveikas, tiesiai iš klasiškųjų originalo iliustracijų atėjęs manęs pasitikti ir užmigęs!

Kaip ir kiekvienas daugiaaids literatūrinis miestas, Praha, be matant, įtraukia lankytoją į savo magnetinį lauką. Čekų spalvingiausio prozininko Bohumil'o Hrabal'o nerandame jo mėgstamiausioje aludėje „U zlateho tygru“ (Pas auksinį tigrą). Nuostolis ne per didelis, nes kiekvienas prahietis pasakorius, prie kiekvieno bokalo sėdi mini-Hrabal. Praha kupina idomių istorijų, joje niekada nemirs romanas ir novelė.

Čekų PEN Centrai tai buvo triumfališka savaitė. Du sykius prievarta uždarytas — 1942-ais nacių ir 1968-ais sovietų — jis dabar surengė pirmąjį pasaulinės rašytojų organizacijos suvažiavimą pokomunistinėje Europoje. Ekonomiškai vyraujanti joje šalis sėkmingai išsprendė ir ūkinės Kongreso problemas: vietoje numatytų 17 milijonų čekiškų kronų išlaidų išleista tik septyni milijonai, t.y. apie ketvirtis milijono dolerių.

kijos atstovas Romanas Dmowski pareikalavo Mažąją Lietuvą sujungti su Didžiąja Lietuva ir abi jas prijungti prie Lenkijos. Čia lietuviams fatališką vaidmenį suvaidino ypač lenkų „endekų“ (to paties Dmowski vadovaujamų) pastangos 1919 metais atkurti seną „žėpospolitą“, į ją net prievarta įjungiant Lietuvą, ir

Praha — iliustruotas istorijos vadovėlis. Čia buvęs KGB kalėjimas, ten buvusi „koriko“ Heydrich'o rezidencija. Bettliejaus koplyčia, kurioje vyko keletas Kongreso renginių, buvo pastatę Jan Huss'o pasekėjai; po husitų pralaimėjimo 15-ame amžiuje ją nugriovė katalikai; 1948 metais pasigrobė valdžia, ją atstatė komunistai, kaip ginklą prieš katalikus; Huss'o giesmės skambėjo 1968 metais ir per „dainuojančią revoliuciją“, išstūmusią komunistus. Šioje pievoje sovietai sušaudė 150 vlasovinkų, kurie ką tik buvo pakėlę ginklą prieš SS; ant šio grindinio buvo nukirstos galvos penkiolikai čekų didikų, jiems pralaimėjus „Baltosios kalvos“ mūši...

Pačioje Kongreso pradžioje susikryžiuo du skirtingi požiūriai į pokomunistinių šalių padėtį. Pasidžiaugęs atgauta laisve, lenkų poetas Artur Niedrzyceki su kartėliu kalbėjo apie „laisvosios rinkos“ reformos neigiamą poveikį literatūrai, švietimui, bibliotekų tinklui. Čekijos ministras pirmininkas ir ekonominės revoliucijos architektas Vaclav Klaus pabrėžė, kad visos reformos — ūkinė, kultūrinė, visuomeninė — turi vykti drauge; jog perėjimo į „laisvąją rinką“ negalima lėtinti, norint išvengti nuostolių kultūrai.

„Bela gora“ (Baltasis kalnas)... Čia 1620 metais pasibaigė čekų nepriklausomybė, testatyta 1918 metais. Čekų istorija (legenda?) tvirtina, kad dėl to pralaimėjimo Trisdešimties metų kare buvo kalti vengrų kavaleristai, pradėję plėšti sąjungininkų sostinę Prahą. Trys šimtai čekų karių atsisakė trauktis nuo „Baltąjį kalną“ juosiančios sienos („Geriau žūsimės kovodami!“). Visuotinis Vidurio-Rytų Europos istorijos modelis: mūsų didvyriškumas; mūsų kaimynų prasižengimai; mūsų nuopoliis ir prisikėlimas. Totalitarinės okupacijos šias tautas suartino, bet dabar jos, kaip vištos ant vištinyčios kopėčių, pradeda varžytis dėl aukštesnių vietų. Atrodo, kad 1938-1939 metų pamokų apie nevieningumą neužteko.

Prahoje nuolat iškilo klausimas: koksai turėtų būti rašytojo

Praha — Tyn bažnyčia ir Jan Huss paminklas senamiesčio turgavietėje

santykis su politika? Į jį, atidarydamas Kongresą, atsakė Čekijos prezidentas Vaclav Havel. Paminėjęs, kad daugelis rašytojų bodisi ar bjaurisi politika, bijodami prarasti savo nepriklausomybę, jis pareiškė, kad užimdami tokią poziciją mes primame ir iškreiptą atsakomybės principą: vieni mūsų rašysime apie pasaulio baisumus ir žmonių atsakomybę, o kiti turėsime grūmtis su tais baisumais ir būti už juos atsakingi. Havel paminėjo savo draugą, „puikų žmogų ir

rašytoją“, kuris atsisakė užimti jam pasiūlytą politinį postą, pasiteisindamas, jog „kas nors turi išlikti nepriklausomu“. Prezidentas Havel jam atsakė, kad jei jūs visi taip kalbėsitės, gali taip atsitikti, jog galiausiai nė vienas neliksime nepriklausomi, nes nebebus žmogaus, kuris padarytų tą nepriklausomybę įmanomą ir ją paremtų.

Dalį Prahos apžiūriu ir savo bičiulio rašytojo Jan'o Beneš'o akimis. Jo vaikystės namai, gim-

nazija, medis, iš kurio jis buvo iškritęs; vokiečių kulkosvaidžio paliktos žymės namus supančioje sienoje; žiemas, kuriame rusų majoras nušovė šoferį už drausmės pažeidimą. Beneš'ų šeimoje kadaise lankėsi Guzevičius, jiems prisistatęs kaip vakarietiškas, patriotiškas lietuvis. (Vėliau Jan Beneš išvertė Pajaujo knygą apie genocidą Lietuvoje.) Keletą metų iškalbėjęs komunistų kalėjime Beneš atsidūrė Kalifornijoje, o

(Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

Tilžės akto sukakčiai • Tarptautinis PEN kongresas Prahoje • Apie mūsų santykius su Lietuva: paskaita Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje, Čikagoje • Dailininkas Mikalojus Povilas Vilutis • Marijos Stankus-Saulaitės eilėraščiai • IX JAV ir Kanados lietuvių teatro festivalio pradžia • Amerikos lietuvių meno draugijos dailės kūrinių varžytynės • Ričardo Gavelio romanas

sakęs, kad tai esąs mažiausias iš mažųjų yrai!!!

Ne geriau ir aš dabar, kada Mažosios Lietuvos klausimas vis ir vis „nagrinėjamas“, nepaisant Lietuvos gyvybinių interesų. Mažosios Lietuvos dalies, dabar vadinamos Kaliningrado sritimi, klausimas net tarptautinėje plotmėje vis labiau aštrėja. Rusija visai spaudžia dabartinę Lietuvą vyriausybę dėl tranzito iš Rusijos į tą Kaliningrado sritį, prie kiekvienos progos pažymint, jog Rusija tą sritį valdant pagal (kokį?) teisėtą tarptautinį aktą ir net kad tai esanti sena Baltijos slavų žemė (!), o Lietuvos vyriausybė, nors ir labai nedrąsiai, tik pradeda „kalbėti“ apie tos srities demilitarizavimą, nes esą tame krašte rusai iki šiol laiko milžiniškas visokių ginklų atsargas, tuo sudarydami grėsmę ir Vakarų Europai. Savo ruožtu toje sri-

tyje gyvenančių lietuvių reikalai visai apleisti, o Rusijos Federacijai toji sritis veikia visai lieka dar „nenusovietinta“.

Atsižvelgiant į tai, kad Rusija tam kraštui pasisavinti neturi jokio tarptautinio teisinio akto kaip pagrindo, o bet kokio to krašto „statuso“ projektai pavojaus Lietuvos nepriklausomybei nepašalina, čia lieka tik vienišelis sprendimas: visą Kaliningrado sritį prijungti prie Lietuvos respublikos. Juk geografiniu ir ūkiniu požiūriu tos abi Lietuvos dalys sudaro vienumą. Išsikėlus rusų kariuomenei iš Kaliningrado srities, to krašto kolonistų rusų klausimą juk galima būtų išspręsti panašiu būdu, kaip 1945 metais buvo rusų, lenkų, čekų išspręstas vokiečių iškėlimo klausimas, nors tie vokiečiai juk buvo autochtonai!

Jonas Dainauskas

PEN kongresas „auksinėje Prahoje“ (2)

(Atkelta iš 1 psl.)

dabar vėl su žmona grįžo gyventi i Prahos priemiestį.

Viena Kongreso žvaigždžių buvo Guenter Grass, kaip paprastai kalbėjęs apie „moralinius imperatyvus“. Pacitavęs lietuviškų pagonių dievų vardus, kuriuos jis panaudojęs viename savo romane, primenu jam mudviejų susitikimą Hamburg'e prieš septynerius metus. Tada jo prašiau, kad kaip uolus „mažųjų“ (Kubos, Nikaragvos) gynėjas prieš „imperializmą“, jis galėtų daug padėti baltams, ir apie juos prabildamas. Grass, staiga atvėses, pasiaiškino, jog tai būtų „sunku“... „Tada prašiau pagalbos mūsų nepriklausomybei“, sakau, „ir štai, su jūsų parama, ją atgavome“. Grass šyptelį: „Kažin ar su mano parama“.

„Kalbu ironiškai“, atsakiau, „bet ne pikta“. Ir taip mandagiai atsiveikiname.

Kongrese pasigirdo ir Lietuvos dabar uoliai diskutuojamo buvusio sovietinės eros kultūrinio „aukso amžiaus“ tema. Maskvietis rašytojas Kurčatkin pareiškė ir tarp kai kurių Kongreso delegatų pajutęs tos praeities nostalgiją. „Aš jos nepasigendū“, kalbėjo jis. „Džiaugiuosi, kad tas aparatas pradingo“. Čekų prozininkas Ivan Klima paminėjo, jog neseniai Čekijoje paskelbtą panašios įdvasios pareiškimą beveik išimtinai pasirašė buvusieji funkcionieriai.

Habsburgiški ir sovietiški papročiai tebėra ilde giliai šaknis. Susitarti dėl penkių minučių radijo reportažo ir ji įkalbėti kai kuriose šalyse paprastutis dalykas. Ne mistišką Prahoje. Telefoninis pasikalbėjimas ištįsta, keliems biurokratams perimant ragelį, kiekvienam teikiant skirtingą informaciją, visiems nemokant svetimų kalbų. Pagaliau atsiduriu Prahos radijo stotyje, kur laikinai prisiglaudė ir „Laisvosios Europos“ skyrus. Vėl begalinis laukimas vestibulyje, sargai ir budinčiosios sutartinai purto galvomis, lyg norėčiau įsibrauti į karališkąją pilį. Vėl begaliniai skambučiai. Galiausiai mane užveda aukštyn, bet ir čia pasigirsta „Lauk!“. Pasirodo, jog pietų laikas, beveik visi tarnautojai užsimena rimtais dalykais — valgo žaislams, kaip Havel'io pjesėje. Prasidedaėjimas ilgais, priūkytais koridoriais, pro pravertas duris pasirodo biurokratų galvos. Dar pusuvalandis ir aš pasiduosiu, viską prisipažinsiu. Pranuk, aš tavo „Teismo“ ir „Pilies“ pasaulyje!

Kongresas suteikė progą vėl susitikti su senu bičiuliu, neseniai Čekijos kultūros ministru paskirtu rašytoju Pavel Tigridu. Susipažinome, kad abu gyvenome užsienyje, 1963 metais Prancūzijoje vykusioje PEN konferencijoje — dar modernistiniame ir totalitarniame pasaulyje; dabar susitikome jau postmodernistiniame ir post-totalitarniame. Ministras Tigridis teigiamai priėmė sugestiją, kad išsilaisvinusių Vidurio-Rytų Europos šalių kultūros ministrai ar jų pavaduotojai turėtų reguliariai susitikti ir pasidalinti savo patirtimi, suglaudinti tarpusavio ryšius. Jisai sutiko ir su pasiūlymu, kad lietuvių PEN centras imtųsi iniciatyvos tą idėją palaikyti ir ją skatinti. (Memorandumas šia tema netrukus bus užbaigtas ruošti Vilniuje.) Tigridis painformavo, jog Prancūzija jau ėmėsi ruošti ateinančiais metais įvyksiančią Vidurio-Rytų Europos kultūros ministrų konferenciją.

Paklaustas, ar jo, ilgamečio išeivio, paskyrimas kultūros mi-

nistru sukėlė kokio nepasitenkinimo čekų visuomenėje, jis atsakė, jog tai buvo priimta, kaip visai normalus dalykas.

Apytuštėje viloje, kur netrukus persikels Lietuvos ambasada, susitinkame su Prahoje studijuojančiais lietuviais, čekais Lietuvos literatūros bičiuliais: neseniai Justino Marcinkevičiaus poezijos rinkinį paruošusia Alena Večkova, kalbininku ir vertėju Tomaš Hoskovec, Latvijos ambasadoje dirbančiu kalbininku Pavel Štoll ir kitais. Čekai Lietuva domisi, bet daugeliui eilinių prahiečių ji tebėra miglota „Rusijos“ dalis. Asmeniškai interviu pasirodo dienraštį „Česky deník“, bendras pokalbis kultūros savaitraštyje „Tvar“, ilgai kalbūsi su naujos radijo programos ECHO atstovais.

Mūsų ketveriukė — trys rašytojai iš Lietuvos ir vienas (aš) iš Amerikos — taip pat veikėme ir bendravome normaliai, draugiškai. Dalyvavome įvairių komitetų posėdžiuose, kaip kokie „misionieriai“ stengėmės apibėgti kuo daugiau iš tų pusės tūkstančių rašytojų ir juos šviesti apie Lietuvą ir jos poreikius, vieni šliejomės prie svarbesnių autorių, kiti prie gražesnių.

Lietuvių PEN Centro pirmininkas Kornelijus Platelis vertimų komitete ragino savo kolegas ne tiek graudentis, kodėl pasaulis per mažai domisi mažų tautų rašytojais, kiek stengtis sukurti dinamišką, kūrybai palankią aplinką savo pačių šalyse. Kalbėdamas Vidurio-Rytų Europos rašytojų susibūrimo, pavadintame „Kiek mes pažįstame vieni kitus“, aš teigiau, kad mes nesame pasmerkti rinktis „vienišą nepriklausomybę“ ar susilieję su tautiniu kolektyvu. Kadangi mūsų Europos dalyje taip nelengva apginti savo individualybę nuo kolektyvo reikalavimų, jau pati mūsų pastanga gali sukurti kūrybiškai vaisingą įtampą.

Užsimezga pašnekesys su dartininiu Tarptautinio PEN klubo pirmininku, britų dramaturgu Ron Harwood. Patyręs, kad ji supa penki lietuviai, jis pagyvėja ir atšyla. Plungėje gyveno jo senelis, kaip daugelis Lietuvos žydų emigravęs į Pietų Afriką. Harwood būtinai nori apsilankyti Lietuvoje. Sutariame, kad jis atvyks į ateinančio pavasario tarptautinį teatro festivalį.

Rusų delegatai kongrese atstovavo dviems centrums: Peterburgo ir Maskvos. Sugrįžtama į tradicines vėžes; varžosi du did-

Česky deník

Noviny pro Čechy, Moravu a Slézsko

Pondělí - 7. 11. 94

Ročník 4 • Číslo 260 • Cena 4.90 Kč • Druhé vydání

Účastník kongresu PEN klubu Algirdas Landsbergis odpovídá na otázky Českého deníku

Chtěl jsem Američanům přiblížit naši zkušenost s totalitou...

Jedním z hostů pražského kongresu PEN klubu je litevský spisovatel Algirdas Landsbergis (nar. 1924), který žije v USA a je autorem třinácti divadelních her, jednoho románu a dvou sbírek povídek v angličtině. Položili jsme mu několik otázek.

Proč jste se stal členem PEN klubu?

Když jsem přijel v roce 1949 do Spojených států, měl jsem za sebou zkušenost nacistické i sovětské okupace, která postihla Litvu. V USA jsem najednou cítil, že vše, co nás formovalo, je tam tak vzdálené, jako by to bylo na Měsíci, že Američané naši

zkušenost nemají a nikdy mlt nebudou. Bylo pro mne šokující, když jsem v letech 1949-51 viděl velké americké autory, jak protestují proti tomu, že se Spojené státy chovají „neférově“ k Sovětskému svazu. To ještě doznívalo válečné nadšení pro SSSR a všichni v něm viděli spojnici - mezi intelektuály v tom vládo přimo zaslepení. Samozřejmě ne všichni američtí spisovatelé byli prosovětské, ale ta největší jména patřila levicovým autorům.

Jak jste na to reagoval?

Pokoušel jsem se vyličit svou zkušenost se Sověty. V době, kdy

jsem přijel, se v Litvě ještě vedla partyzánská válka proti sovětské okupaci, ale nikoho v USA to nezajímalo, nikdo tomu nechtěl věřit. Napsal jsem hru a režisér i producent chtěli, abych její děj umístil jinnam, někde do Jižní Ameriky - nebylo prostě vhodné psát o tom, že SSSR něco nedělá správně. PEN klub mi poskytl úplné jinou zkušenost. Bylo pro mne nesmírnou úlevou setkat se s Čechy, Poláky nebo Maďary, kterým jsem nemusel vysvětlovat, co je totalita a co je SSSR, protože to znali z vlastní zkušenosti.

Dnes už ovšem komunismus neexistuje - co pro vás PEN klub znamená nyní?

Mohu se setkat se starými přáteli, to je pro mne velmi důležité a rád za to zaplatím. Ostatně PEN klub je důležitý stále, protože přiběh národů, které byly sovětskými satelity, ještě daleko není u konce. PEN klub hraje také globální roli, hájí svobodu slova proti cenzuře a zastává se vězněných nebo pronásledovaných spisovatelů.

Některé četší spisovatelé, například Ludvík Vaculík, teď prosazují, aby byla v televizi zavedena určitá kontrola.

To je projev obvyklého východoevropského puritanismu.

Byl jste už někdy v Praze?

Fyzicky jsem tu poprvé, dokud to bylo komunistické město, než jsem sem. Ve spirituálním smyslu ovšem Prahu znám dávno - Haškův i Kafkaův svět je mi velmi blízký, znám Hrabalovy knihy. Psal tu Werfel a Max Brod - v jistém smyslu je každý spisovatel občanem Prahy.

Petruska Sustrová

Praha, 7. listopadu 1994. Česky deník Tarptautinio PEN kongreso Prahoje proga pokalbį su Lietuvių PEN centro atstovu rašytoju Algirdu Landsbergiu.

1994 m. lapkričio 7 d. išspausdino

miesčiai, „vakariečiai“ ir „slavofilai“. Aplamai, rusai Kongrese buvo liberalesni už Maskvos atstovus tarptautiniuose politiniuose forumuose. Jie kalbėjo, kad „sovietai“ ir „rusai“ tai ne tas pats, reikė įsitikinti, jog Rusija vėl taps „pasaulinio proceso“ dalimi. Kuluaruose, dauguma rusų buvo daugiau susirūpinę buitniais dalykais, ypač kaip patekti į Ameriką. (1987 metais į JAV atvykęs disidentas, dabar profesorijaujas San Francisco universitete, pasakojo, kad jam jau sunku susikalbėti su maskviškiais.) Bet seni papročiai negreit išdyla: rusų centro pasiūlytoje deklaracijoje, smerkiančioje žurnalistų ir rašytojų žudymą, Baltijos valstybės buvo įdėtos į „buvusių sovietinių respublikų“ maišą; baltams užprotestavus, rusai bematant sutiko apsiriboti „NVS nariais“.

Lietuvių delegacijos darbas šiam didžiuliame kongresiniame avilyje būtų sunku įsivaizduoti be Kornelijaus Platelio patirties ir takto, Almo Grybausko čekų kalbos ir literatūros žinojimo bei jo ryšių su Prahos intelektualiniu pasauliu; ar be Eugenijaus Ignatavičiaus bei Zitės Plateliënės (nors ir ne delegatės) sugebėjimo

bendrauti su įvairių tautų kultūrų rašytojais. Ranka rankon veikėme ir su latvių PEN centro atstovu, gražiai lietuviškai čiauškančiu gulago vėteranu Knutu Skujenieku (kurio klivlandietis tėvas kadais išvertė mano „Penkis stulpus“), bei su estų PEN delegatu Andres Ehin. Bendrą fino-ugrų kalbų gynimo frontą palaikė suomiai, estai ir vengrai.

Ypač maloni diena Prahoje prabėga poros lietuvių studentų-stipendininkų, Lino Eriksono ir Edvilo Raudonikio, draugėje. Ir jie, kaip Beneš, aprodo man savo intymiąją Prahą. Kalbamės apie viską: čekus ir čekaites, studijas ir perspektyvas, Lietuvos praeitį, dabartį ir ateitį. Idealistiški ir pragmatiški, patriotiški ir savarankiški, kritiškai galvojančios, jie dar vienas pagrindas tikėti Lietuvos ateitimi.

Vienas įdomiausių dialogų Prahos Kongrese buvo tarp totalitarizmą patyrusiųjų ir ji tik abstrakčiai težinančiųjų rašytojų. Prisimindama Lenkijos patirtį, lenkų PEN atstovė Anna Trzecia-kowska pabrėžė pasipriešinimo priešpauaidai vertę — kai tikta gimsta vidinė opozicija, prasideda

bet kokio totalitarinio režimo nuosmūkis. Jos kolega Jacek Bochenski sutiko, kad tokia patirtis buvo vienatinė ir nepaprastai svarbi, bet suabejojo, ar ji ką bereikš jauniaisiai kartai.

Visų kartų rašytojai sukluso, išgirdę perspėjimą, kad pavojus grėsia pačiai „knygos kultūrai“.

Apie santykius su Lietuva sovietinės okupacijos metu

Ateinantį penktadienį, gruodžio 9 dieną, 7:30 v.v. Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje publicistas Liūtas Mockūnas skaitys paskaitą: „Lietuvių išeivijos ir krašto santykių dinamika sovietų okupacijos laikais“.

Prelegentas apžvelgs šių santykių pobūdį besikeičiančiame Lietuvos ir tarptautinės padėties fone. Tuoj po Antrojo pasaulinio karo santykiai tarp Lietuvos gyventojų ir išeivijos buvo aiškiai rezistencinio pobūdžio. Vėliau, keičiantis pasaulio politinei konjunktūrai, o taip pat postalinio atoslūgio sąlygomis Lietuvoje, šie ryšiai igavo pridengtą, pusiau oficialų, pusiau legalų pobūdį. Santykius su postalinine Lietuva skatino ir aktyviai juos rėmė lietuvių išeivijos dalis. Šios veiklos tikslas buvo atsverti sovietinės ideologijos įtaką įvairiose Lietuvos gyvenimo sferose, netiesiogiai skatinti sovietinio režimo irimą iš vidaus. Liūtas Mockūnas analizuos visos šios veiklos pobūdį, įvertins jos reikšmę, pateiks daugelį visiškai nežinomų platesnei visuomenei faktų ir įvykių. Kitados šitokie santykiai su Lietuva lietuvių išeivijos dalyje buvo sukėlę daug kontroversijų. Šiuo

Improvizacinis romanas

Ričardo Gavelio „Vilniaus džiazas“

PETRAS MELNIKAS

Skaitant Ričardo Gavelio anksčiau romaną *Vilniaus pokeris*, Lietuva buvo sovietų blokadose ir romane kažkokie sukti ir pikti „jie“ mums, Vakarų pasaulyje gyvenantiems, atrodė kaip tik kaip mūsų okupantai ir kažkokie kenkėjai. Šis romanas buvo pilnas tos paslapties ir neramios, kūrybiškai išreikštos dvasios.

Romanas *Vilniaus džiazas* yra kitoks, paprastesnis, bet sunku perprasti, kas jame svarbiausia, ir gal todėl knygos gale autorius pridėjo įvairių, net pseudo-moksliskų paaiškinimų priedą. Žinoma, kad meno kūrinys nebūtinai ką nors iliustruoja. Gavelis, atrodo, kažką improvizuoja, pasirenka savotišką humoristiškai moksliską rašymo būdą. Bet jo knygos nepriskirsi prie filosofijos vadovėlių, kai veikėjai vis mėgsta keistai pafilosofuoti, kad ir šitaip, kalbėdami apie atvirą visuomenę:

„— Aš siūlau tokią metaforą: visuomeninė sistema kaip psichinis liginis, — aiškino Tomas. — Galėčiau sakyti, kad uždarose visuomenėje sutrinka informacinis metabolizmas [...]

— Mielas vaike, — atkiro Popperis, — jūs visai be reikalo supainiojot aiškią situaciją. Antropologinė analogija visad yra gražus dalykas“ (p. 279).

„Informacinis metabolizmas“, „antropologinė analogija“ ... Šitoks „rimtumas“ yra lyg naujais vakarietišku romanu lengva satyra, kuri tačiau nėra kuo nors geniali ar ypatinga. Dažnai rodomas veikėjų ir autoriaus platus apsisikaitymas, pozuojama muškietininkiška erudicija. Aišku, taip elgiasi studentai.

Romano viršelyje parašyta, kad knyga yra *Vilniaus pokerio* dvasinis brolis, nors knygos visiškai nepanašios — tokie tegali būti vien tikri broliai.

Literatūroje ir mene (1993.8.21) Romas Daugirdas pašnekesy su autorium randa kelis skirtumus tarp abiejų romanų: *Pokeris* — blefavimas, *Džiazas* — improvizacija. *Džiazas* yra sunkiau blefuoti, sako, ir todėl romane daug improvizacijos. Be to, daugiau ėjimo į plotį, ne į gylį.

Šiame romane Gavelis neper-sistengia, piešia daug panašių scenelių, tuo lyg siekdamas imituoti gyvenimo pasikartojantį ritmą, groti literatūra kaip džiazas, atsiskaidamas ką nors įrodyti ar „sukurti“ tragiškai pasibaigiančią, komplikuoatą intriga, kaip tai padarė *Vilniaus pokeris*. Romanas ir baigiamas ramu skrydžiu virš Vilniaus. Skrenda Tomas, tapęs jau TONI Dainium ir Žygimantu Fredžiu, Vovočka Kučinskų Boruta Baudiu, visavvyris ar kiekvienvyris:

„Jis pajuto daugėliau galių, nirsiau sumojavo sparnais ir pasuko išilgai gatvelės, kylančios į kalną. Čia atsainiai nušviestas riogsojo buvęs Izios namas, iš viršaus jis atrodė laibas ir aukštas kaip pats Izia“, kuris buvo jo geriausias draugas.

„[...]bet reikėjo pakilti dar ir dar aukščiau, kad matytų ir Dainiaus namus ant kalno, ir Jolantos namus kitapus upės [...], nuskrido tiesiai pirmyn, tik pirmyn, galbūt ieškodamas savo mažojo eldorado“. Tokio Eldorado, kurio okupacijoj trūko.

Po paskaitos bus vaišės.

TRYŠ JUBILIEJAI

Spalio pabaigoje Kauno valstybiniame dramos teatre buvo rodoma Keturakio komedija „Amerika pirtyje“. Spektakliu teatras pažymėjo net tris sukaiktis: komedijos parašymo, pastatymo Kauno dramos teatre ir aktorės Milės Šablauskaitės jubiliejų.

Pirmosios lietuviškos komedijos „Amerika pirtyje“ gimimas

Romanas, padalytas į tris dalis, vaizduoja gan maistingus studentus Vilniuje sovietinės okupacijos metu, „Jesus Christ Superstar“ muziklo laikais. Pirmoje dalyje „Meditacijos“ mes supažindinami gausiais veikėjais per jų pesimistines mintis ir erotika bei Tomo norą nusižudyti, kurį sutrukdė Bakneris. Iš jų yra tokių, kurių tėvai susitepė, kolaboravę su sovietiais išvežimuose į Sibirą. Trečioje dalyje autorius net žaidžia su veikėjais, iš daugelio padaro tik kelis, suplakdamas po du vardus į vieną.

Vidury knygos, „Bakneriada“, lyg pasisekė sukurti komišką optimistą, keistuolį Baknerį, vaizbūna, hipių teoretiką, vadą: „I. Visi, visi, kuriems teko nežemiška laimė susipažinti su E. G. S. Bakneriu, vienu balsu tvirtina: pažinus E. G. S. Baknerį ir jo mokymą, pasikeičia ne tik tavo paties gyvenimas — pakinta ir visas išorinis pasaulis.“ [...]

2. Jau pačią pirmąją Baknerio epochos naktį Tomas Kelertas išgirdo tiek naujo [...] Pirmiausia [...] E. G. S. Bakneris suniekino savižudybės idėją“ (p. 130) ir išgelbėjo jį pačiu laiku...

Bet trečiojoje dalyje, „Didžioji bendrija“, autorius jo jau nerodo; Baknerio jau nėra, gal tik kas nors prisimena šį blefuojantį guoduolį. Grįžtama atgal lyg į lėtas, pesimistines „Meditacijas“ ir erotika. Gyvenimas studentams rieda ir jie galų gale gauna diplomus; kai kuriems siūlomos valdiškos vietos.

Iš jų tik žydas Izia emigruoja į Čikagą, turbūt pavyduliaujant draugams, bet apie tai neišsitarant. Nepasiduodama visiškai suamerikonėjimui, nors matyti, kad autorius domisi ir gerai pažįsta Ameriką.

Romano viršelyje parašyta, kad knyga yra *Vilniaus pokerio* dvasinis brolis, nors knygos visiškai nepanašios — tokie tegali būti vien tikri broliai.

Literatūroje ir mene (1993.8.21) Romas Daugirdas pašnekesy su autorium randa kelis skirtumus tarp abiejų romanų: *Pokeris* — blefavimas, *Džiazas* — improvizacija. *Džiazas* yra sunkiau blefuoti, sako, ir todėl romane daug improvizacijos. Be to, daugiau ėjimo į plotį, ne į gylį.

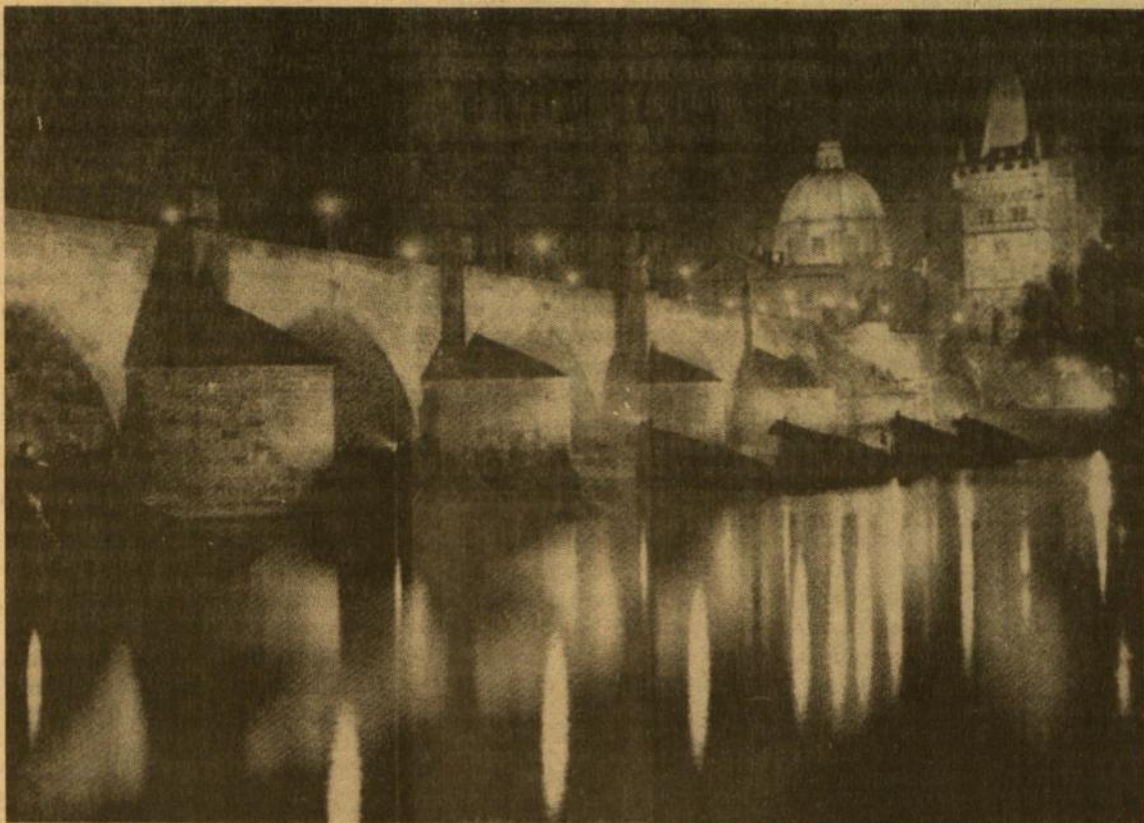
Šiame romane Gavelis neper-sistengia, piešia daug panašių scenelių, tuo lyg siekdamas imituoti gyvenimo pasikartojantį ritmą, groti literatūra kaip džiazas, atsiskaidamas ką nors įrodyti ar „sukurti“ tragiškai pasibaigiančią, komplikuoatą intriga, kaip tai padarė *Vilniaus pokeris*. Romanas ir baigiamas ramu skrydžiu virš Vilniaus. Skrenda Tomas, tapęs jau TONI Dainium ir Žygimantu Fredžiu, Vovočka Kučinskų Boruta Baudiu, visavvyris ar kiekvienvyris:

„Jis pajuto daugėliau galių, nirsiau sumojavo sparnais ir pasuko išilgai gatvelės, kylančios į kalną. Čia atsainiai nušviestas riogsojo buvęs Izios namas, iš viršaus jis atrodė laibas ir aukštas kaip pats Izia“, kuris buvo jo geriausias draugas.

„[...]bet reikėjo pakilti dar ir dar aukščiau, kad matytų ir Dainiaus namus ant kalno, ir Jolantos namus kitapus upės [...], nuskrido tiesiai pirmyn, tik pirmyn, galbūt ieškodamas savo mažojo eldorado“. Tokio Eldorado, kurio okupacijoj trūko.

Virš V. Lencevičiaus, dailininko J. Malinauskaitės, kompozitorius T. Makačinas. Nuo pirmųjų spektaklių nusigyvenusių ūkininkų dukrą Agotą vaidina vienintelė šio vaidmens atlikėja M. Šablauskaitė, šventusi savo jubiliejų.

(AGEP, 10.27)

Praha miesto simbolis — Karolio tiltas naktį

Dailininkas Mikalojus Povilas Vilutis

ALDONA DAPKUTĖ

Lietuvoje dauguma žymių įvairios kartos menininkų šiandien yra susibūrę į dailininkų grupes, kiti dažnai pavieniui rengia personalines parodas. Dailininkas Mikalojus Povilas Vilutis nepriklauso nei prie vieno, nei prie kito. Šimet gegužės mėnesį dailininkas šventė penkiasdešimtmetį ir ta proga surengė Lietuvoje tik antrąją savo kūrinių parodą. O ir pirmoji vyko tik 1984 metais Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje.

Tuomet tai buvo vieta, kur galėjo savo darbus eksponuoti prie bendrosios dailės krypties nelabai pritape, oficialiai sunkiai pripažįstami dailininkai. Kaip teigia pats M. P. Vilutis, „anuomet valdžia buvo nusistatčiusi ne tiek prieš tam tikras meno kryptis (kadangi to meto parodose galima buvo matyti socrealizmo požiūriu labai netoleruotinių kūrinių), kiek prieš kai kurias asmenybes“.

Po Dailės instituto baigimo (dabar Vilniaus dailės akademija; studijavo 1963-1970 metais) septynerius metus M. P. Vilučio kūriniai nebuvo priimami į parodas – netiko nei jų turinys, nei forma. O darbai, jo eksponuoti 1979 metais tuomet populiarioje Pabaltijo jaunųjų dailininkų parodoje Vilniuje, iškart pelnė diplomą ir medalį. Tai buvo estampai „Agresija“ (I-III). M. P. Vilučio grafiką ir dabar nedažnai matome vis rečiau berengiamose mūsų bendrose lietuvių grafikų parodose.

Dailininkas tebėra vienas savo kūrybos aukštumose. Taip jau klostėsi jo kūrybinis likimas, kad jis labiau žinomas svetur. Dvi personalines parodas dailininkas surengė užsienyje: 1985 metais Vokietijoje, Magdeburg'e, ir 1993 metais Australijoje, Canberroje. M. P. Vilutis dalyvauja prestižinėse, stambiose tarptautinėse grafikos parodose užsienyje. Ten jo kūriniai yra pelnę daug tarptautinių apdovanojimų, jo darbų yra Lietuvos dailės muziejuje, M. K. Čiurlionio muziejuje Kaune, M. K. Čiurlionio galerijoje Čikagoje, Egipto grafikos muziejuje, privačiose galerijose Lietuvoje, Londone, Amsterdamo, Švedijoje, Austrijoje.

Dalyvavimas tarptautinėse parodose ir apdovanojimai liudija tikrą tarptautinį M. P. Vilučio kūrybos pripažinimą: 1983 metais VI Tallinn'o Pabaltijo grafikos trienalėje gauta pagrindinė premija, 1984 metais IX-X Tarptautinėje plakato bienalėje Varšuvoje – prizas; 1993 metais III Tarptautinėje mažosios grafikos parodoje Napa galerijoje Kalifornijoje vėl – prizas. Nuo 1980 metų dalyvauta tarptautinėse grafikos parodose Suomijoje, Japonijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Norvegijoje, Australijoje, JAV, Latvijoje.

Šimet M. P. Vilutis vienintelis iš Lietuvos dailininkų dalyvavo Osakos trienalėje 1994–Print (Osaka Triennale 1994–PRINT, 5th International Contemporary Art Competition). Dažnai skaičiai yra iškalbingesni už pagiriamuosius žodžius: 2,109 dailininkai iš viso pasaulio kraštų pristatė 7,421 darbą, buvo atrinkti parodai tik 155 darbai; iš 29 lietuvių dailininkų, kurie atsiuntė į Japoniją 89 kūrinius, buvo atrinktas parodai tik M. P. Vilučio vienas darbas.

M. P. Vilutis – iškilus nūdienis menininkas, šiandien jau vadinamas Lietuvos dailės klasiku, be kurio nebeįsivaizduojama šiuolaikinės lietuvių grafikos raida. Jis kuria estampus, plakatus, mažąją grafiką, ekslibrius, yra puikus piešėjas, vienas pirmųjų Lietuvoje šilko grafijos meistrų. Nuo 1990 metų dailininkas yra Vilniaus dailės

Mikalojus Povilas Vilutis

Mikalojus Povilas Vilutis

akademijos dėstytojas, docentas, parengęs ne vieną absolventų laidą. Dar 1982 metais apie M. P. Vilutį dailės kritikas Alfonsas Andriuskevičius rašė: „Pagal išreiškiamą pasaulėjautą ir žadinamus išgyvenimus ne viena šio autoriaus kūrinių galima pavaldinti orių, rūstokų, iškilmingų. O jo darbų formai apibūdinti bene tinkamiausi žodžiai būtų: lakoniška, konstruktyvi, monumentalė“. Daug kas kūryboje, kaip ir gyvenime, keitėsi, bet dailininkas ir dabar tvirtina: „Visada kūriau tik tai, ką norėjau“.

M. P. Vilučio kūrybos neįmanoma susieti nė su viena iš Lietuvos dailėje vyraujančių meninių stilistinių krypčių. Ji neturi jokio sąlyčio su tautodaile ir su lietuvių grafikos tradicija apskritai. M. P. Vilutis gimė Vilniuje, jį formavo jau miesto kultūra, ir itin savita žmogaus bei kūrėjo prigimtis atsispindi ir jo mene. Jis apie meną mąsto, kaip ir kuria, originaliai, neįprastai, drąsiai ir savaip:

Nieko tikslaus apie meną nežinau, todėl tai, ką rašau, tėra mano nuomonė, kuria aš ir pats abejoju.

Kas yra menas – paslaptis. Tai seniai žinoma tiesa. Žmogaus protas yra ribotas, tinka suvokti daiktams ir su jais susijusiems reiškiniams. Skurdi kalba nepajėgia išreikšti net to, ką suvokia protas. Menas „daromas“ jausmu, todėl meno kūrinių galima tik jausti. Papasakoti muziką arba paveikslą yra neįmanoma. Vis dėlto menininkui profesionalui reikia turėti savo sampratą apie meną, apie tai, kokių sąlygų reikia, kad paveikslas taptų meno kūriniu, kokia meno paskirtis, ką laikyti menu, o ką ne. Menininkas turi bent bandyti priartėti prie tiesos, kas tas menas yra.

Nesunku paaiškinti, kaip atsiranda paveikslas kaip daiktas. Dailininkas pamato, sudėlioja paveikslą vaizdą savo vaizduotėje ir perkelia jį ant drobės ar popieriaus. Paveikslas, kaip medžiagiško daikto, apibrėžimas galėtų būti toks: žmogaus vaizduotėje sukurtas vaizdo materializavimas. Žodis „sukurti“ yra šiuo atveju vartojamas, bet jis nėra tikslus. Žmogus – ne Dievas, kažko sukurti iš nieko jis negali. Dailininkas nekuria, jis tik keičia. Vaizdas, kuris atsiranda žmogaus vaizduotėje, tėra atspindys. Jis gali būti neatpažįstamas, perėjęs per tai, kas labai neapibrėžtai vadinama sąmone, sąmone, siela, dvasia, vidiniu pasauliu. Dailininkas kaip kempinė turi susiurbti pasaulio vaizdą, turėti jį savyje, kad, pakeistas pagal jo pageidavimą, pastarasis taptų paveikslu.

Estetinė, meninė kūrinio vertė atsiranda ten, kur yra ritmas, harmonija, proporcijos. Muzikos kūrinio vertė slypi garsų derinyje, tapybos darbo – spalvų harmonijoje, grafikos – juodų ir baltų plotų kompozicijoje. Paveikslas turinys nieko bendro su menine verte neturi. Tai rodo daug vieno do (pavyzdžiui, religinio) turinio paveikslų. Bet dėl to, kad jie yra sukurti skirtingų autorių, ir jų meninis lygis visiškai skirtingas.

Meno kūrinys veikia ne savo turiniu, o pačia savo prigimtimi. Menas veikia žiūrovą taip, kaip gali veikti tik menas. Menas nėra priemonė kažkam išreikšti, o tikslas pats savaime.

Šios mintys nėra naujos, turėtų būti seniai visiems žinomos. Vis dėlto dalis žmonių mano, kad dailininko darbas yra gražių daiktų vaizdavimas. Jiems svarbu kas, o ne kaip vaizduojama. Svarbu – turinys. Savo kambarį ant sienos jie nori turėti juos vaizdą, o ne meno kūrinių. Toks pat klaidingas, tik įvilktas į prastą matnų rūbą, meno kūrinio suvokimas vyrauja tarp žmonių, kurie

Marija Stankus-Saulaitė

Marija Stankus-Saulaitė

Audros Kubiliūtės nuotrauka

Lietuvoj parodė
paminklų
įvairių

nutrupėję
sulipdyti
sugriuvę
atstatyti
palinkę
ištiesti
nusmukę
pakelti

Lietuvoj statė
dar vieną
dar šimtą
dar tūkstantį
statė

nepaklausę
ar paminklų
reikia
ar tautos

LIETUVOJE

Lietuvoj nebuvo vasaros
ne dėl saulės stokos
ne dėl gausaus lietaus

Lietuvoj diena plieskė
debesys netirštėjo
nepatekėjo mėnuo

širdį Lietuvoj išėmė
iš giliausio vidaus
staiga, greit

paliko tarpą
neužpildė
pasitraukė

kad nebūtų tikra
ir nebūtų sava
kaip tik tada

kada viskas
atiduota
visam

Lietuvoj
daug kalbėjo
žodžių negailėjo
nei poetės
nei kiti

sintaksė paini
sunkiai surandamos
pagrindinės dalys
skyryba tiršta
perkrauta

nepastebėta
kad mūsų kalbos
jau kitokios
kad ne tie ženklai
rodo reikšmę
kad gal net
nebūta prasmės

Lietuvoj
priglaudė
paukštę

parodė aukštą dangų
nubrėžė medžio šaką
sulipdė lizdą

delne palaikė
kol sparnai
nebeišlaikė

kol pats vėjas
pakėlęs iškėlė
virš visko

visai
vieną

Lietuvoj buvom trise
matėm ir girdėjom
trise
klausėm ir atsakėm
neslapta

Lietuvoj buvom
kartu ir atskirai
kas esame

ir kraštui
tai
netiko

Lietuvai
dienos ir naktys
Lietuvai
žodžiai ir svajos
Lietuvai
viskas
iki pačios mirties
o po to
Lietuvai
meilus žvilgsnis
iš kitur

laiko save meno žinovais. Jie suvokia meno kūrinių kaip šifrą, kurį reikia iššifruoti. Tokie vertintojai paveiksle ieško gilių minčių, simbolių, prasmų, filosofijų, kurias galėtų išreikšti žodžiais.

Menas egzistuoja kaip nepriklausomas reiškinys, kaip gamtos dalis, sukurta žmogaus, o ne Dievo, ir nieko bendro su anksčiau išvardintais dalykais neturi. Ieškoti dailės kūrinyje dalykų,

kurių ten nėra ir neturi būti, labai patogu dailės prekijams. Reta yra žmonių, kurie suvokia meną. Tam neužtenka meninės klausos,

(Nukelta į 4 psl.)

IX Teatro festivalį Čikagoje pradedant

Vitalio Žukausko žodis, atidarant teatrinės veiklos nuotraukų parodą

IX Teatro festivalio metu Čikagoje, Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, buvo surengta išėvijos teatrinės veiklos foto paroda, kurioje buvo išstatyta daugiau kaip 90 didelio formato nuotraukų. Nuotraukas surinko Petras Petrutis. Per fotografavo ir padidino Jonas Tamulaitis. Įreminimą atliko Leonas Narbutis.

Lapkričio 25 dieną parodos atidaryme išgani žodį tarė Petras Petrutis, IX Teatro festivalio rengimo komiteto pirmininkas. Parodą atidarė aktorius Vitalis Žukauskas. Tikimasi, surinkus daugiau nuotraukų, surengti parodas ir kituose lietuvių telkiniuose. Vėliau numatoma visą nuotraukų rinkinį persiųsti į Lietuvą. Taipgi planuojama paruošti ir išleisti nuotraukomis iliustruotą leidinį.

* * *

Šiandien IX Teatro festivaliu pažymime savo meilę ir prisirišimą prie lietuviškojo scenos žodžio, prie teatro vaidinimo, kuriems, nors ir gyvendami ne savaime krašte, neleidžiame išnykti.

Kaip ankstyvesnė mūsų krašto išeiviai, beveik prieš 105 metus pradėję teatrinis — sceninius vaidinimus Plymouth, Pennsylvania, taip ir mes, naujoji bėglių iš Tėvynės bendruomenė tęsiame šią tradiciją.

Anuomet entuziastingai pradėtas pirmasis lietuviškas vaidinimas — Antano Turskio „Be sumenės — arba, kaip ant svieto einasi“ — sukėlė teatro-scenos ilgesį išsibarsčiusiose lietuviškuose telkiniuose po plačią Amerikos teritoriją.

Pradėjo organizuotis teatriniai vienetai, draugijos. Ir tai vyko ne tik didesniuose miestuose, kur lietuviai gyvena, bet ir mažesnėse vietovėse, kur ne tiek gausiai buvo mūsų tautiečių. Ir ne po vieną, bet kelios teatrinės grupės vienoje kolonijoje savo veiklai rasdavo vietas.

Laikui bėgant ir įvykiais diktuojant naujas sąlygas ir apyktas, sceniniai — teatriniai pasireišimai ilgainiui retėjo, bet visiškai neišnyko. Tai vienur, tai kitur pasireiškėdavo scenos vaidinimai.

Po Antrojo pasaulinio karo atvykus naujam lietuvių būriui į šį kraštą, atsivežtas iš Lietuvos ir iš Vokietijos karo pabėgėlių stovyklų sceninio pomėgio troškulys neužtroško naujomis gyvenimo dienomis. Prasidėjo Amerikos lietuvių dar vienas teatro puslapis.

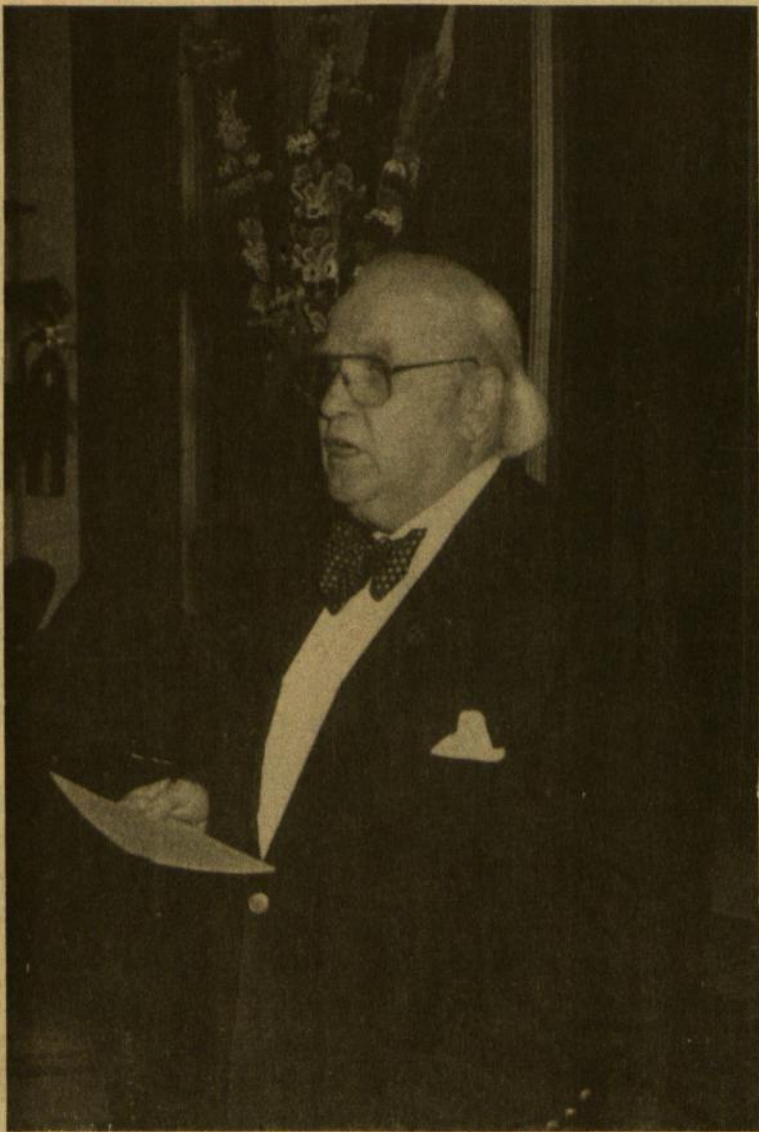
Ir čia šį vakarą stovime priešais prieš 45-erius metus pradėtą periodą, kuris jau tikrai fotonuotraukomis tėra pažymėtas. Ir čia tik nedidelė dalis tos veiklos, kuri tarpo ir kelis dešimtmečius klestėjo.

Stovime teatro veiklos muziejuje. Ir tos nuotraukos kalba, kad būta veiklos, kad būta teatro grupių, kad lietuviškas žodis nuo scenos skambėjo.

Tiesa, tai ne profesinio teatro veikla, bet saviveiklinio teatro, kuris nuo scenos kalbėjo sava — lietuviška kalba ir rodė savojo kultūrinio scenos gyvastingumo pulsą.

Iki šiai dienai per tuos 45-erius metus teatrinės grupės veikė: Brooklyn, New York, Čikagoje, Boston'e, Detroit'e, Cleveland'e, Hartford, Connecticut, Gary, Indiana, Kenosha, Wisconsin, Los Angeles, Omaha, Philadelphia, Rochester, New York, St. Petersburg, Florida, Baltimore, Worcester, Massachusetts, Waterbury, Connecticut, Hamilton, Toronto ir Montrealyje.

Įvairios gyvenimo padiktuotos aplinkybės ir nuovargio reiškiniai po truputį mažino veiklos ratą, ir taip viena po kitos teatrinės grupės tyliai, be gedulingų maršų nyko ir baigė veiklos dienas.

Aktorius Vitalis Žukauskas kalba per IX Teatro festivalio atidarymą šių metų lapkričio 25 dieną Jaunimo centre, Čikagoje. Jono Tamulaitis nuotrauka

Liko tik išvermingieji ir entuziastai, kurie neleidžia užgesti sceniniam lietuviškam žodžiui.

Ir atidarant šią praeities sceninių pasireiškimų foto parodą liūdna, ir džiugu.

Liūdna, kad nuotraukos at-

skleidžia kai kurių grupių atliktus darbus, bet ne jų tolimesnį gyvavimą.

Džiugu, kad dar yra gyvuojančių grupių ir šiame festivalyje dalyvaujančių. Džiugu, kad entuziastų vis dar yra, kurie dirba šį

nelengvą ir kartais net nedėkingą ar neįvertintą darbą.

Pagarba jiems. Ir kol bus tokių grupių, tol bus ir festivaliai.

Tų festivalių sumanytojas ir ilgametis jų vykdytojas — dramaturgas Anatolijus Kairys, buvęs JAV Lietuvių Bendruomenės Kultūros tarybos pirmininkas. Toliau tą darbą tęsė Kultūros tarybos pirmininkė — Ingrida Bublėnė, Dalia Kučėnienė ir dabartinė — Laima Šileikytė-Hood.

Kaip kiekvieno spektaklio paruošimas, taip ir festivalio surengimas reikalauja daug darbo, patirties ir nesuskaičiuojamų, kartais nuo poilsio nutraukiamų valandų.

Bet lietuviško teatrinio — sceninio meno žodžio publika — visuomenė laukia ir džiaugiasi, jo sulaukus. Kad tradicija tęsiama, darbuotojams priklauso mūsų visų nuoširdi padėka, nes tai didelis ir sunkus bei atsakingas mūsų kultūrinio gyvenimo puoselėjimo darbas.

Skelbdamas sceninės veiklos foto parodos atidarymą ir IX Teatro festivalio pradžią, dėkoju rengėjams už suteiktą garbę ir privilegiją tokią pirmąją mūsų parodą atidaryti.

Ir šis savaitgalis — Padėkos dienos savaitgalis — tegul taip pat simbolizuoja ir padėką scenos meno darbuotojams. Ir meilę tam darbiui tegul dar ilgai neišblėsta. Tegul kuriasi naujos grupės, tegul ateina nauji vadovai, nauji žmonės papildo retėjančias scenos darbuotojų eiles.

Sėkmės festivalio dalyviams, o publikai geros ir šventiškos nuotaikos, stebint spektaklius.

Vitalis Žukauskas

Amerikos lietuvių meno draugija rengia meno kūrinių varžytines

Čikagoje, kaip tikriausiai niekur kitur Amerikoje, gausu lietuviškos renginių. Tai ir įvairūs koncertai, ir spektakliai, ir poky-

liai, ir susitikimų vakarai. Visko neišvardinsi, tačiau aišku viena — norintieji praleisti šeštadienio popietę lietuviškoje aplinkoje vi-

sada ras kur nueiti. Tačiau nors lietuviškų renginių Čikagoje jau ir taip nemažai, kūrybingų, energingų, amžiumi ir dvasia jaunų žmonių, turinčių gerų idėjų ir noro jas įgyvendinti, matyt, yra dar daugiau. Grupė tokių žmonių, susibūrusių į Amerikos lie-

tuvių meno draugiją, kviečia į dar vieną lietuvišką renginį — kultūrinę vakaronę ir meno kūrinių varžytines.

Amerikos lietuvių meno draugija (Lithuanian American Fine Arts Association) šiais metais buvo atgaivinta. Išrinkta nauja taryba: Juozas Mielulis (pirmininkas), Algimantas Kezys ir Arvydas Reneckis (nariai), bei valdyba: Nora Aušrienė (pirmininkė), Petras Blekys (įdėninkas) ir Karilė Vaitkutė (sekretorė). Atsikūrusios draugijos nariai yra ir Amerikos lietuviai, ir senesni iš Lietuvos atvykę meną mylintys bei kuriantys žmonės.

Draugijos tikslas — rengti parodas, koncertus, susitikimus, dailininkų žiniomis, idėjomis, įspūdziais, remti draugijos narių kūrybą, leisti knygas, filmus. Artimiausias Amerikos lietuvių meno draugijos projektas — išleisti knygą „Amerikos lietuviai dailininkai ir jų kūryba“, skirtą Lietuvos skaitytojams. Šios knygos redaktorius — Danas Lapkus.

Vakar, gruodžio 2 dieną, Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, buvo atidaryta paroda, kurioje eksponuojama apie 60 lietuvių meno darbų, tarp jų — tokių gerai žinomų ir pripažintų lietuvių menininkų kaip Viktoro Petravičiaus, Stasio Krasausko, Jūratės Skliutauskaitės, Augustino Savicko, Petro Repšio, Jadvygos Paukštienės, Jono Daniliausko, Giedriaus Jonaičio ir kitų. Parodoje eksponuojami darbai, kurie turėtų patenkinti įvairaus skonio meno mylėtojus, yra skirti tylioms varžytinėms, vyksiančioms visą savaitę nuo parodos atidarymo.

Na, o gruodžio 11 dieną, sekmdienį draugija kviečia į kultūrinę vakaronę ir varžytinių uždarymą Jaunimo centre. 2 val. p.p. įvyks meninė programa. Dalyvaus čikagiečių jau neblogai pažįstamos ir mėgstamos Lijana Kopistaitė — sopranas bei Gintė Čepinskaitė

Los Angeles Dramos sambūrio pirmininkas Vincas Dovydaitis ir režisierius Petras Maželis prie Vilniaus Akademinio teatro. Los Angeles Dramos sambūris, šiemet švenčias 40 metų veiklos sukaktį, dalyvaudamas IX Teatro festivalyje Čikagoje, režisuojant Petrui Maželiui, pelnė žymenį už geriausią pastatymą — Edvardo Ulduko žemaičių

kovų sakmę „Klajojanti pėda“. Petras Maželis gavo žymenį už geriausias dekoracijas ir geriausius scenoje naudotus drabužius. Aktorius Amandas Ragauskas, Los Angeles Dramos sambūrio narys, gavo geriausio aktorius pagalbiniam vaidmenyje žymenį.

Algimanto Žiziūno nuotrauka

Mikalojus Povilas Vilutis

(Atkelta iš 3 psl.)

reikia ir išsilavinimo, kainuojančio daug pastangų ir laiko. Jeigu turtingas žmogus nori būti dar ir kultūringu, jis eina pirkti paveikslą. Jį išmokyti pajusti meną sunku, o turint igudimą, lengva įtikinti, kad dvi spalvos, padraikytos ant prastai grun-

tuotos drobės, yra ne šiaip sau spalvos, o astrologinės — t.y. simbolizuojančios Marso ir Saturno kovą, ir kad tame ir slypi paveikslas meninė vertė.

Taip pat meno kūrinio suvokimas kaip priemonės koncepcijoms, pasaulėjautoms ir t.t. reikšti, yra patogus dailininkams — vidutiniokams ir, apskritai, šarlatanams. Išpilti smėlio krūva parodų salėje ir aiškinti, kiek ten glūdi gilių minčių, koncepcijų, filosofijų, yra daug lengviau, negu nutapyti paveikslą, kurio sukūrimui reikia talento, darbo, amato įvaldymo, žinių.

Aldona Dapkutė: Meno kūrinys tikrai ne turinys svarbiausias, bet menas nėra beprasmiškas. Viename savo tekste tvirtino, kad paveikslas gali „savo turtingumu bent šiek tiek priminti pasaulį“. Kame tas turtingumas ir kaip turintume savo paveikslus?

Mikalojus Povilas Vilutis: Svarbiausia yra sukurti tai, ką gali geriausia. Tam reikalinga kūrybinė laisvė. Kūrybinė laisvė dailininkui — tai amato, visų meninės išraiškos priemonių įvaldymas. Dailininko ranka turi tiksliai kartoti vaizdą, sukurtą vaizduotėje, ji neturi būti kliūtis. Tada dailininkas yra laisvas sukurti tai, ką jis nori, o ne tai, kas išeina savaime. Kitokia kūrybinė laisvė yra, pavyzdžiui, teatro režisieriui. Jo kūryba priklauso nuo daugelio žmonių. O dailininkas dirba vienas, niekas negali jam nurodyti, ką daryti ir kaip. Mūsų dailininkai mėgsta padejuoti, kad tarybiniais laikais jie neturėjo kūrybinės laisvės. Tai — netiesa. Kodėl gi ją turėjo Vincas Kisarauskas, Valentinas Antanavičius, Petras Repšys?

— fortepijonas. 3 val. p.p. — pietūs, o 5 val. p.p. — varžytinės. Visas pokylio bei varžytinių metu gautas pelnas skiriamas išleisti Amerikos lietuvių dailės istorijai. Tikimės, kad didelėje ir įvairios spalvėje Čikagos lietuvių visuomenėje atsirastų mūsų draugų, bendraminčių ir rėmėjų, norinčių prisidėti prie šio didelio ir gero darbo — Amerikos lietuvių dailės istorijos leidimo. Išgykime vertingą meno kūrinį, dalyvausime vakaronėje ir drauge neleiskime mūsų istorijos daliai nugrimzti praeitin!

(Informacija teikiama telefonu 708-749-2843.)

Karilė Vaitkutė

Aldona Dapkutė: Tad iš ko kilo ir kyla meninis pasaulėvaizdis — tas vaizduotėje sudėliotas vaizdas?

Mikalojus Povilas Vilutis: Negaliu tiksliai pasakyti. Kartais būsimo paveikslas visiškai užbaigtas vaizdas ateina iškart, kartais eina laikas, o jis niekaip nepasirodo. Jeigu pradėtu piešti nematydamas to vaizdo, iš anksto žinau, kad nieko gero neišeis. Bet darbas padeda tam tikram atsirasti. Reikia laukti to vaizdo ne rankas sudėjus, o tarsi eiti jo pasitikti, atverti jam savo sąmonės duris. Tam reikia pastangų. Turbūt, tas momentas, kai dailininkas pamato paveikslą vaizdą, ir yra vadinamas įkvėpimu.

Manau, kad paveikslas vaizdas kyla iš sąsamonėje užfiksuotų mus supančio pasaulio vaizdų. Tas pasaulis yra be galo turtingas — susideda iš įvairios prigimties daiktų — gyvų, negyvų, kietų, minkštų, smulkių, stambių, žmogaus sukurtų, Dievo suvertų... Stengiuosi, kad visa tai atsispindėtų ir mano paveiksluose.

Paveikslas yra toks, koks yra žmogus, jį sukūręs. Mes matom žmogaus kūną, o jaučiam jo sielą. Matom paveikslą kaip daiktą, o jaučiam meną. Menas — tai paveikslas siela. Paveikslas be meno yra tik panašus į meno kūrinį tiek, kiek manekenas panašus į žmogų. Vydūnas sake, kad menas — tai materializuota žmogaus siela. Keičiasi žmogus, keičiasi ir jo siela, kinta jo sukurti paveikslai.

Aldona Dapkutė: Kokią reikšmę turi kūrinio atlikimo technika? Kodėl pasirinkote šilkografiją? Ką ir kaip dirbate dabar?

Mikalojus Povilas Vilutis: Kiekvienas dailininkas pasirenka techniką, patogiausią jo sumanymams įgyvendinti. Man patogiau — šilkografija.

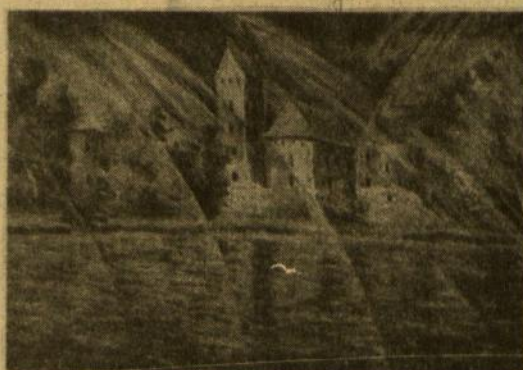
Šiuo metu mane gąsdina tai, kad atrodo būsiu pasiekęs savo galimybių ribą grafikoje. Negaliu pasakyti, kad mano atspaudai, sukurti prieš dešimt metų, yra blogesni, negu dabartiniai. Dėl to prieš kelis metus pradėjau tapyti. Nesu patenkintas savo tapyba, ir tai gerai — yra kur augti, vystytis.

Dailininko Mikalojaus Povilo Vilučio darbų paroda vyks Lietuvių dailės muziejuje, Pasaulio lietuvių centre, 14911 127th Street, Lemont, Illinois, nuo šių metų gruodžio 10 iki 31 dienos. Parodos atidarymas bus atnešantis šeštadieni, gruodžio 10 dieną, 7:30 v.v.

Jadvyga Paukštienė

Laiveliai prie Čikagos

Maneška

Pilis

Saulius Kuzma

Prispaustas šešėlis

Vidmantas Jazauskas

Rytos senamiestis

Romualda Zoltnerienė

Kuldigos upelis